

ІСТОРИКО-СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО КОМІТЕТУ КРАЄЗНАВСТВА ТА ЧАСОПISУ „КРАЄЗНАВСТВО”

Молода дослідниця торкається оригінального аспекту історико-краєзнавчого руху України 20-х-30-х рр. ХХ ст. розкриває діяльність Українського комітету краєзнавства його часопису «Краєзнавство» у розробці науково-методичних організаційних засад краєзнавчого руху. Цінним є термінологічна сторона тогочасних періодичних видань.

Ключові слова: комітет краєзнавства, всеукраїнська конференція, організаційна схема, методичне керування, функціональна діяльність, історична евристика, бібліографія.

Кінець ХХ століття та початкові роки ХХІ увійшли в історію України як час особливого поживавлення краєзнавчого руху. На тлі величезної кількості краєзнавчих конференцій, появи відповідних періодичних та продовжуваних, серійних видань, краєзнавчих осередків, реалізації нових регіональних дослідницьких проектів, успішно захищених дисертацій із проблем регіональної історії України, плідної діяльності Всеукраїнської спілки краєзнавців (голова – Герой України, акад. П. Тронько) констатація факту не виглядає зухвалою, а є цілком аргументованою.

Особливою популярністю, як об'єкт дослідження, користується краєзнавство 1920–1930-х рр., час, коли випробовувалася життєздатність різних організаційних форм краєзнавчого руху, утверджувалися його нові науково-методичні, ідеологічні засади розгортання, зміщувалися акценти сутнісного наповнення змісту діяльності краєзнавців, ревізювалися призначення, функціональність, можливості. Звично, не обходять увагою й діяльність Українського комітету краєзнавства (далі – УКК), як єдиного на тоді суто краєзнавчого органу УСРР, та часопис Комітету – „Краєзнавство”. Історіографічна база, що склалася на ґрунті досліджень навколо УКК та його найуспішнішого проекту – журналу, за обсягом виглядає переконливою. Втім, вкажемо на важливість додаткових пошуків, які й мають допомогти якнайповніше реконструювати історію краєзнавчого руху в Україні, сприяти перегляду усталених думок, уникненню стереотипних уявлень, стандартного бачення, сприйняття результатів діяльності краєзнавців. Тож наважимося ще раз зацентувати увагу на функціонуванні Українського комітету краєзнавства та його часопису, вдавшись до інвазій в історію, соціологію та журналістику.

Історія журналу „Краєзнавство” бере витoki з 1925 року, що ознаменувався важливими взаємопов'язаними подіями для розвитку краєзнавчого руху в УСРР – першим Всеукраїнським з'їздом із вивчення продуктивних сил і народного господарства (м. Київ, грудень 1924 р. – січень 1925 р.) та Всеукраїнською конференцією з краєзнавства (м. Харків, травень 1925 р.). Робота краєзнавчої секції на з'їзді підвела його делегатів

до усвідомлення необхідності проведення краєзнавчої конференції всеукраїнського масштабу¹. По суті, I Всеукраїнський з'їзд із вивчення продуктивних сил і народного господарства прискорив цей захід, про потреби в якому неодноразово наголошував у своїх зверненнях до Наукового комітету Головпрофосвіти НКО України голова Слобожанської комісії краєзнавства Д. Зеленін². У цьому його підтримували й такі вчені, як академік Д. Багалій, професори С. Таранушенко, О. Федоровський та ін.³

Незабаром, після закінчення з'їзду, згідно з його рішенням, розпочало функціонування організаційне бюро з підготовки проведення краєзнавчої конференції. До нього увійшли М. Криворотченко, А. Лазарис, М. Яворський⁴. 14 лютого 1925 року на засіданні Президії Укрголовнауки за поданням М. Яворського слухали проект Положення про Всеукраїнську нараду з краєзнавства за авторством А. Лазариса, який тут же було затверджено⁵. Відразу по тому оргбюро почало налагоджувати зв'язки з державними, політичними, освітянськими, науковими установами для напрацювання спільних матеріалів до конференції. 27 лютого того ж року відбувся розширений Пленум організаційного бюро зі скликання Всеукраїнської краєзнавчої наради, на якому прелімінарно визначився склад учасників конференції, час її проведення і програма⁶. У запропонованому порядку денному форуму краєзнавців передбачалося обговорення стану краєзнавчої роботи в державі, перспектив її розвитку в світлі рішень I Всеукраїнського з'їзду з вивчення продуктивних сил та II Всесоюзної конференції з краєзнавства (1924), визначення засадничих принципів нової концепції розгортання руху краєзнавців⁷. Проведення Всеукраїнської наради з краєзнавства планувалося на квітень ц. р., а місцем зібрання замість Києва було затверджено Харків⁸.

Упродовж чотирьох місяців ішла напружена підготовка до краєзнавчої конференції. Оргбюро найбільше опікувалося збиранням відомостей про місцеві краєзнавчі осередки. Для цього було створено кадастр із звітних матеріалів краєзнавців про їх колективні й індивідуальні практичні досягнення⁹. Такий захід оргбюро є цілком виправданим,

оскільки конференція передбачалася як установча і вимагала якнайповнішої інформації про центри краєзнавчої роботи усіх рівнів адміністративного, територіального підпорядкування. Отже, подібний фактаж був конче необхідним для виснування шляхів подальшої праці. Вже тоді А. Лазарис активно пропагує думку про нагальну важливість видання краєзнавчої літератури і періодичних органів краєзнавства, з тим, щоб воно могло виправдати ті надії, котрі на нього покладалися¹⁰.

Через організаційні проблеми нарада відкрилася не в квітні 1925 року, як було заплановано, а майже на місяць пізніше – 28 травня у м. Харкові в будинку тодішнього Ветеринарного інституту¹¹ (у червні 1995 року на будинку інституту на знак цієї події було відкрито пам'ятну меморіальну дошку). Її учасниками стали представники аматорських і академічних, низових і центральних краєзнавчих установ, господарських і партійних, державних закладів, що свідчить про особливу зацікавленість у розгортанні краєзнавства в країні не лише від логічних спонукань науки, але й за соціальними потребами. В роботі конференції взяли участь 75 делегатів від 22 організацій, у тому числі й академіки Д. Багалій, П. Тутковський, М. Шарлемань, проф. М. Рудинський, О. Яната, М. Яворський та ін.¹² Якщо їх у першу чергу цікавили проблеми краєзнавства як науки, визначеність категоріального апарату, методи краєзнавчої роботи, з'ясування предмету і форм досліджень¹³, то представників органів влади передусім турбувала можливість підпорядкування краєзнавчого руху політичним, економічним, культурним й ідеологічним цілям радянського будівництва¹⁴. Це надало конференції гостродискусійний, різносторонній характер.

Наслідком чотириденної роботи краєзнавців стали нові за формою і змістом концепції розгортання краєзнавства¹⁵. За змістом воно мало стати географічним, а за організаційною системою – чітко ієрархічним. Перехідним моментом від І Всеукраїнської конференції з краєзнавства до повсякденної координуючої роботи, покликаної виконати її рішення, стало утворення при Головнауці Українського комітету краєзнавства. Краєзнавче зібрання затвердило "Положення про УКК", його кількісний склад і Президію¹⁶. До останньої увійшли М. Криворотченко, А. Лазарис, М. Яворський, які мали досвід спільної роботи, співпрацюючи в бюро з підготовки проведення конференції¹⁷. Передбачалося, що УКК існуватиме тимчасово. Він повинен був провести облік існуючих краєзнавчих осередків, об'єднати їх під єдиним керівним початком, уніфікувати організаційні форми краєзнавчої роботи, спрямувати її протікання в одному напрямі і, наостанок, скликати у 1926 році Всеукраїнський з'їзд краєзнавців¹⁸. Після цього Український комітет краєзнавства мав передати свої повноваження Центральному науково-дослідному інституту краєзнавства (далі – ЦНДІК), для заснування якого і повинен був підготувати ґрунт¹⁹. Відразу ж після закінчення конференції, на початку черв-

ня, Президія УКК почала формувати його склад, який за резолюцією наради повинен був налічувати 15 осіб²⁰. Їх обрали за принципом представництва від різних установ, що були зацікавлені в краєзнавчій справі. Першим головою комітету став М. Яворський, який згодом відійшов від справ і його місце зайняв О. Буценко, заступником – М. Криворотченко, а вченим секретарем – А. Лазарис²¹. Такий виборчий принцип УКК ускладнював його роботу, бо не всі установи і не завжди мали можливості делегувати своїх представників на засідання комітету. Фактично перші п'ять місяців Комітет працював у складі п'яти осіб²². Залишалось одне – якісно поліпшити діяльність УКК. Із цією метою 18 жовтня 1926 року Президія Укрнауки затверджує новий склад комітету в кількості 10 осіб²³. Надалі кількість членів, структура УКК будуть змінюватися, але принцип обирання до комітету на основі персональної зацікавленості, власних напрацювань у галузях краєзнавства збережеться. У різні моменти життя УКК до нього входили професори В. Волобуєв, В. Геринович, К. Дубняк, П. Ковалівський, О. Яната, академіки Д. Багалій, С. Рудницький, М. Яворський та інші представники наукової еліти країни 1920 – 30-х рр.

Організовано діяти Комітет розпочав лише з грудня 1925 року²⁴. Якщо до появи УКК координуючим центром краєзнавчої роботи в Україні була Комісія краєзнавства при ВУАН, то віднині за нею залишиться служба надання теоретичної та методичної допомоги краєзнавцям²⁵. Об'єднання останніх підлягало компетенції Комітету краєзнавства. Виконання своїх обов'язків, визначених конференцією, УКК розпочав із затвердження ряду установчих документів, зі створення окремих методичних краєзнавчих бюро, інституту кореспондентів, котрі мали підпорядкувати низові осередки краєзнавчої справи, проведення їх обліку і збирання повідомлень про їх роботу, встановлення зв'язків із зарубіжними організаціями²⁶.

У ході цієї практики члени Комітету краєзнавства дійшли висновку, що найраціональнішою формою організаційного, методичного керування краєзнавством у межах всієї України було б видання журналу відповідного статусу²⁷. Дотримуючись власних висновків та рішення І Всеукраїнської краєзнавчої конференції, УКК із 1926 року активно форсує питання дозволу на власний часопис²⁸. У лютому цього року НКО дозволив Комітетові краєзнавства видання друкованого органу, але з умовою "ніяких дотацій від НКО на видання не просити", що привело до затримки реалізації Комітетом цього проекту²⁹. На тлі нездійснених інших намірів УКК, як-от щопіврічні пленуми краєзнавців, всеукраїнські краєзнавчі з'їзди, II конференція з краєзнавства, ЦНДІК, видання літопису життя місцевих краєзнавчих організацій і т.д., появу власного часопису можна вважати його найбільшим досягненням. Із ним починається новий етап у діяльності Комітету краєзнавства, який став його редакційною колегією³⁰.

Перший номер журналу УКК зійшов із друкарських верстатів одного з лідерів української книговидавничої справи³¹ – кооперативного видавництва “Пролетарій” (м. Харків) у квітні 1927 року. Його назва була загальною – “Краєзнавство”. Вона засвідчувала багатогранність тих краєзнавчих питань, які знайшли своє відображення на шпальтах часопису.

Останні номери часопису “Краєзнавство” датуються 1930 роком. Між тим, у Постанові Колегії НКО від 30 травня 1931 р. зустрічаємо припис на адресу ДВУ про забезпечення безперебійного видання періодичного органу УКК, який так і не було виконано³². Тривала боротьба за продовження випуску журналу “Краєзнавство”, який після неодноразових критичних зауваг, звинувачень в “українском націонализме и давно отжившей старине” з боку управлінських структур Росії; котрі особливо з початку 1930-х рр. прагнули до встановлення контролю над краєзнавчим рухом в Україні, – мав стати на “платформу советского краеведения”, “марксистско-ленинской методологии”³³. Репресивні заходи проти членів УКК, а отже, й редакційної колегії вирішили це питання не на користь існування центрального періодичного органу краєзнавців УСРР.

Журнал “Краєзнавство” виходив українською мовою (коректура матеріалів здійснювалася на основі правил діючих тимчасових правописів, тому й маємо роботи, оформлені за різними орфографічними режимами). Проте був розрахований не лише на україномовного читача, адже значна частка його матеріалів присвячувалася національним меншинам, які, до речі, не мали власних фахових краєзнавчих журналів. Безперечно, виклад матеріалу лише українською мовою обмежував широту аудиторії читачів, для яких ця інформація була мало доступною через семіотичний фактор, тобто неволодіння системою знаків – мовою даного періодичного органу.

Крім мовної доступності текстів, не менш важливою є їх змістова доступність. Засвоєння тексту починається з розуміння окремих слів і словосполучень, речень, блоків матеріалу і розвивається у напрямку сприйняття і розуміння загальної концепції змісту. Дослідник М. Мацковський установив, що найтісніше пов’язаними з труднощами прочитання тексту є такі показники, як середня довжина речення, кількість слів (у %), що складаються більше ніж з трьох складів³⁴. Кількісне обстеження формологічних параметрів (ступеня узагальненості суджень, абстрактивності понять, складності синтаксичних конструкцій) стало індикатором якісної характеристики тексту часопису та підтвердило його спрямованість на масового читача. В планах ДВУ часопис “Краєзнавство” значиться в рубриці “Науково-дослідні”, “Наукові” журнали³⁵. Відчувається, що його наукові статті, замітки високопрофесійної автури адаптовані до споживання інформації загалом.

Журнал “Краєзнавство” був єдиним у ті роки суто краєзнавчим періодичним органом респуб-

ліканського масштабу. Визначаючи його роль у суспільстві, слід усвідомлювати, яким величезним є простір для прояву його як засобу масової інформації. У зв’язку з цим маємо чітко збагнути системність останнього. Будь-який періодичний орган пред’являє собою різномасштабне і різностороннє сплетіння зв’язків і взаємозалежностей між такими його елементами: “видавець”, “журналіст”, “текст”, “аудиторія” і терміналом його буття – “дійсністю”². Під “видавцем” варто розуміти соціальний інститут, який засновує і керує діяльністю свого органу, “журналістом” – колектив редакції, позаштатну автуру, добровільних помічників, “текстом” – сукупність творів, що містяться в періодичній одиниці. Наріжним каменем часопису, як і будь-якого періодичного видання книги, є “текст”. На нього спрямована діяльність “видавця” і “журналіста”. Його споживають “соціальний інститут”, “аудиторія читачів”, “індивід”. Між “текстом”, “видавцем”, “журналістом” з одного боку і “соціальним інститутом”, “аудиторією” з іншого, встановлюються взаємовпливаючі зв’язки. Їх стосунки поміж собою торкаються свідомості індивіда, його світогляду і світоспоглядання, громадської думки. Завдяки цьому періодика стає явищем, гідним неабиякої уваги для розуміння участі засобів масової інформації у формуванні цілісної моделі світу в свідомості людини, закономірностей буття, емоційної сфери освоєння дійсності та системи уявлень про змінну реальність у багатстві її явищ, тенденцій, процесів тощо. Спроекуємо вище зазначене на аналіз журналу “Краєзнавство”.

Отже, з-поміж різноманітних функціональних діянь УКК чільне місце посіла масова інформаційна діяльність, що “вилилася” в заснування власного часопису. Особливістю стосунків між Комітетом краєзнавства як соціальним інститутом і останнім було те, що перший став не лише його засновником, видавцем, але й редакційною колегією, тож “тіснота зв’язку” між ними, за визначенням Є. Прохорова, є найжорсткішою³⁶, бо засіб масової інформації означувався як орган (від грец. *organon* – знаряддя, інструмент) центрального краєзнавчого управлінського центру в УСРР. Незалежність редколегії за таких обставин видавцем не порушувалася, оскільки її членами були ті, хто поділяв основні цільові установки УКК і виступав їх творцем і реалізатором водночас.

Звернення редакції до читачів відкриває перший номер часопису. У ньому зазначені такі головні причини заснування журналу: “...широкий ріст краєзнавчої роботи на місцях конче вимагає розпочати заходи до зв’язки цієї роботи, до об’єднання краєзнавчої думки... Краєзнавчі сили розкидано по найдальших закутках України... окремі краєзнавці, навіть гуртки й товариства поміж себе не зв’язані, часто не знають про своє існування, здебільшого одірвані від культурних осередків, лишаються напризволяще, проводять роботу напوماцки і самотужки, наслідки їхньої роботи гинуть, невідомі для інших дослідників,

як для УКК так і для ширшої роботи”³⁷. У цій цитаті віддзеркалені характеристика стану краєзнавчого руху та вади, які Комітет краєзнавства намітив усунути.

В статті М. Криворотченка з символічною назвою “Чергові завдання Українського комітету краєзнавства”, вміщеній у першому числі часопису, знаходимо: “Першим кроком до цього (до вирішення проблем – В. Б.) мусить бути періодичне видання Комітету – журнал, що давав би змогу реально об’єднувати краєзнавчу думку, що міг ставити перед краєзнавцями актуальні проблеми, висунуті сучасним життям, разом із тим, журнал мусить стати осередком, де, як у фокусі, збиратимуться відомості про всю краєзнавчу роботу в Україні”³⁸. З такими намірами Український комітет краєзнавства як видавець і редакція приступив до видання часопису.

Виходячи з завдань, намічених для реалізації Комітетом краєзнавства, журнал спланували за такими розділами: “Загальний” (висвітлювалися теоретичні засади, загальні питання краєзнавства), “Методика краєзнавчої роботи” (подавалися практичні поради з методики краєзнавчої роботи), “Шкільне краєзнавство” (означувалися проблеми методики й результати розвитку краєзнавчої справи в освітніх закладах), “Наш край” (друкувалися матеріали, що ілюстрували практичні досягнення в справі вивчення окремих районів України), “Життя краєзнавчих організацій” (містилися матеріали про життя й роботу краєзнавчих осередків, їх здобутки і проблеми), “Бібліографія” (подавалися анотовані списки рекомендованої краєзнавчої літератури), “Керуючі матеріали” (друкувалися інструкційні листи, методичні рекомендації УКК краєзнавчим об’єднанням тощо).

Показники площ фізичного обсягу, які займають журнальні розділи в абсолютному обчисленні виглядають так: “Загальний” – 16 132 см² або 11%, “Методика краєзнавчої роботи” – 12 604 см² або 8%, “Шкільне краєзнавство” – 4 905 см² або 3%, “Наш край” – 88 628 см² або 57%, “Життя краєзнавчих організацій” – 18 672 см² або 12%, “Бібліографія” – 4 484 см² або 3%, “Керуючі матеріали” – 6 133 см² або 4% від сумарної цифри³⁹. Як бачимо, найбільший обсяг журналу займають матеріали розділу “Наш край”, найменший – “Бібліографія”. Відзначимо непостійність появи розділів із номера в номер, відсутність стрункого структурного поділу часопису. Передусім це стосується таких розділів, як “Керуючі матеріали”, “Шкільне краєзнавство”, “Бібліографія”, що можна пояснити кількома причинами. По-перше, наявністю чи відсутністю відповідної тематики робіт у редакторському портфелі. По-друге, Український комітет краєзнавства часто практикував письмові звернення до організацій, надсилаючи необхідні їм науково-методичні матеріали безпосередньо, а не через посередника – журнал. По-третє, методичне керування краєзнавчою роботою здійснювала все ж таки Комісія краєзнавства ВУАН.

Отже, така структура часопису цілком могла сприяти вирішенню питань, що стояли перед ним. Задум редакції полягав у тому, щоби при такому змістові перетворити власне періодичне видання на місце зустрічі теорії і практики краєзнавства. Згідно з соціолого-журналістськими схемами тлумачень понятійного апарату журналістики, термін “журналіст” трактується не лише як редакційна колегія, а включає усіх творців знакової системи періодики⁴⁰. Мова йде про професійну й аматорську автуру, без аналізу якої важко говорити про зміст її конкретної одиниці – журналу Українського комітету краєзнавства.

Вивчаючи канали трансляції наукових здобутків, їх засоби передачі, філософ-наукознавець М. Петров справедливо вказує на “видання чи іменний знак, що позбавлений антропоморфних рис”⁴¹ (тут і далі переклад – В. Б.). Міркуючи про те, що журнал чи книга можуть відмовитися від практики вказувань імен авторів дописів періодики чи книжкової продукції, М. Петров переконує читачів у тому, що в такому разі члени дисциплінарної спільноти у своїх спробах порозумітися з колегами зверталися б до імен журналів і книг із тією ж метою, що й до конкретних імен їх творців⁴². Дозволимо собі продовжити роздуми М. Петрова і поставимо мету дати відповідь на питання: що втрачалося б від такої практики в обсязі знань при трансляції культурних здобутків одного покоління іншому, а отже, що саме нам дозволяють зрозуміти про журнал власна назва, імена його авторів і тих установ науки, що стоять за ними?

Із точки зору історичної евристики досконале вивчення історичного джерела, яким і є будь-який часопис, складає його текстологічне й герменевтичне дослідження. Текстології важко вивчати журнальний текст без імені його автора чи авторів. Свідомість останніх є відображенням економічних, ідеологічних, політичних суперечностей часу, а самі вони – репрезентантами певних обставин і умов, у яких творився текст⁴³. Без цього важко збагнути, чому, наприклад, текст, яким його побачили читачі, відрізняється від свого архетипу, проходить декілька версій, правок тощо. Куди легше це зробити, якщо знаємо, ким створюється текст і вносяться до нього зміни, під впливом яких розумових мотивів? Герменевтиці, в свою чергу, важче зрозуміти граматичні особливості мови безіменного тексту (аніж навпаки), історичні реалії часу його творення, конкретно-психологічні шукання, а найскладніше за все – індивідуальне розуміння норм науки. Ім’я журналу з безіменними матеріалами дозволяє досліднику, читачеві скласти лише нечітке розуміння цілого. Проникнути ж у його суть можна лише завдяки евристичному зануренню в зміст окремих знаків, слів, речень, прогалин і, зрештою, в цілому в допис через авторське (-і) ім’я (-ена). Отже, імена наукових установ, журналів, які їх представляють і, головне, імена авторів журнальних матеріалів роблять інформаційну трансляцію здобутків куль-

тури певного хронологічного відтинку довершеною. Доведемо це за матеріалами журналу УКК.

На основі архівних документів виведемо загальний збірний образ автора часопису УКК: середній вік – 35 років (наймолодшому дописувачу М. Фуклеву – 22 роки, найстаршому, В. Кравченку – 65 років); освіта – вища (81%), високий рівень наукової підготовки (44%; із них 28% – аспіранти, 16% – професура); позапартійний (93%); займає активну громадську, педагогічну позицію; має досвід журналістської діяльності (26%); за національністю – українець (93%).

Бібліометричний аналіз автури часопису дав нам таку статистичну картину. Авторами спеціально адресованих матеріалів до журналу, що були опубліковані в ньому, стали 62 чол. Їм належить 127 журнальних публікацій. Із них 37 робіт, або 30%, склали часописний доробок членів Українського комітету краєзнавства: В. Гериновича (7 статей), К. Дубняка (3), Д. Зайцева (6), М. Криворотченка (7), М. Левицького (1), С. Рудницького (1), Д. Солов'я (4), С. Ялі (7), О. Янати (1), фізичний обсяг площі якого дорівнює 48 219 см² (31% від загального показника). Окрім того, на сторінках часопису “Краєзнавство” зустрічаємо матеріали з авторською адресою – “Редакція”, “Український комітет краєзнавства”, “Комітет”, що складають 6 525 см² за площею фізичного обсягу або 4 одиниці від його загалу у відсотковому відношенні. Отже, УКК як видавцю і редакційній колегії, за авторством належить 34% площі фізичного обсягу журналу, що свідчить про доволі високий ступінь присутності на його шпальтах матеріалу, який слугував поширенню регламентованих ідей, спрямованих на реалізацію вищезначеної програми часопису і, згідно з цим, створенню відповідної громадської думки.

Найбільшою часткою робіт від Комітету краєзнавства відзначився його постійний член і водночас відповідальний редактор періодичного органу – М. Криворотченко. Активний громадсько-політичний, освітній діяч, один з організаторів мережі соціальних музеїв в УСРР у 1920-х – початку 1930-х рр., він був ще й досвідченим журналістом⁴⁴. Навчаючись у Московському імператорському вищому технологічному училищі (1911), М. Криворотченко став організатором видання загальностудентського журналу, навколо якого об'єдналися українські земляцтва студентів московських освітніх закладів такі як “Кобзар”, “Слов'янська культура”, “Троада” та ін.⁴⁵ Йому доводилося редагувати економічний відділ у газеті “Вісті ВУЦВК” (1921–1922), відділ інформації про Україну в “Ежегоднике Коминтерна” (1922–1923), працювати секретарем бібліографічного журналу “Книга” (1923–1924), співпрацювати з такими періодичними виданнями, як “Голос друку”, “Знання”, “Народний вчитель” та ін. газетами, журналами, де М. Криворотченко виступає здебільшого під журналістським псевдонімом “Тарас Воля”⁴⁶.

Він – автор більшості передовиць журналу УКК, через які намагався донести до читачів

власні переконання у пріоритетності географічного краєзнавства, важливості уніфікації організаційних форм краєзнавчого руху, проведення містознавчих та інших новаційних студій⁴⁷. Передовиці М. Криворотченка активно впроваджували у мовну свідомість читацької аудиторії через імперативи, комунікативні формули директивної тональності засадничі принципи краєзнавчої справи тих років, формуючи штампи і кліше у сприйнятті й у ставленні до неї широкого загалу. Характерними для жанру були і назви його передових статей: “Чергові завдання Українського комітету краєзнавства”, “Чергові завдання”, “До жовтневих роковин”, “До справи соціалістичного змагання”, “На порозі третього року”⁴⁸. Виділяються з цього ряду дуже близьких, одноманітно залозунгованих студії розробки автора на теми: “Місто і краєзнавство”, “Організаційні форми краєзнавчого руху”, які за змістом і жанром виконують не лише популяризаторську функцію – створення певних переконань центральним краєзнавчим органом УСРР, але й виявляють дослідницькі елементи обробки емпіричного матеріалу, спроби описати і пояснити зібраний фактичний масив інформації, пропозиції щодо методики проведення краєзнавчих заходів, націлених на всебічне пізнання краю тощо.

Окремим темам передовиць присвятили дописи К. Дубняк, Д. Зайцев, М. Левицький, О. Яната⁴⁹. У зв'язку з жанрово-видовою спорідненістю їх робіт з розробками М. Криворотченка відзначимо їх подібність на рівнях конструкту будови, розгортання їх ідейного змісту, який залишався, по суті, незмінним упродовж усіх років існування часопису.

Інші розвідки членів редакційної колегії журналу “Краєзнавство” стосувалися передусім питань їх професійних інтересів. А оскільки вони переважно є фахівцями з природничих наук, то і тематика їх робіт була відповідною. Так, всевітньовідомий учений, директор Українського науково-дослідного інституту географії та картографії (далі – УНДІГК) акад. С. Рудницький статтю, присвячену туристичній справі, подає з позицій актуальності питання ствердження нового геополітичного становища українських земель, які хоча й не мають собою єдиної цілісності, втім, повинні стати об'єктом українського краєзнавства⁵⁰.

На позиціях виняткового захисту “нового краєзнавства” заявив про себе член УКК, співробітник географічної секції Інституту української наукової мови (далі – ІУНМ) та УНДІГК, професор ХІНО К. Дубняк. Забезпечення комплексного розвитку країв, країни, пошуки шляхів найбільшої ефективності від територіального поділу праці, підвищення її продуктивності за допомогою краєзнавства, інформаційний інтерес до соціальних умов планування районної економіки – ось далеко не повний перелік кола зацікавлень ученого, яке представив журнал⁵¹.

Один із дописів, як данину часу, присвятив історичному економіко-географічному краєзнавству неабиякий організатор науки на Поділлі,

співробітник УНДІГК, голова Кам'янець-Подільського окружного комітету краєзнавців, професор КПІНО В. Геринович⁵². Дві інші роботи у його виконанні стосуються питань історичної демографії – процесу колонізації євреїв, вірменів на Подільщині, а своєму рідному місту вчений дарує високопрофесійно виконаний історико-географічний нарис про нього у доповненні з описом природного ландшафту, що складає його довкілля⁵³.

Роботи члена УКК, співробітника державної служби Центрального статистичного управління (далі – ЦСУ), аспіранта науково-дослідної кафедри історії української культури ім. Д. Багалія Д. Солов'я демонструють приклади синтезу історичних, етнографічних, економіко-статистичних, географічних знань на основі територіально обмеженого локального об'єкту вивчення – краю⁵⁴.

Поява розвідок, присвячених історії грецької колонізації, за авторством секретаря ЦК з питань національних меншин при ВУЦВК, члена Комітету краєзнавства С. Ялі⁵⁵ є виявом впливу розгортання в умовах українізації потрактування ідеї вільного розвитку етнічної меншості населення в межах УСРР, що відповідало вимогам сучасної політичної кон'юнктури⁵⁶.

Отже, концептом робіт членів УКК, редколегії часопису стала орієнтація на функціональному рівні на першочерговість консолідації краєзнавчих сил у країні з тим, щоб їх діяльність була легко контролюваною й упорядкованою, а на тематичному – створення пріоритетів переважно за географічними, науково-практичними розвідками з краєзнавства. Така позиція активу журналу й визначала зміст його текстів, ім'я і місце серед подібних видань.

Важливим критерієм для оцінки діяльності Українського комітету краєзнавства є міра активності аудиторії у непрофесійному розповсюдженні та виробництві масової інформації. Журнал "Краєзнавство", як система організації інформаційного обміну у напрямках до мас і від мас, зреалізовувався через зібрання і накопичення, зберігання і систематизацію, відбір і підготовку до опублікування інформації членами УКК від дописувачів, а по тому – її друк на сторінках власного періодичного органу.

Кількісні дані підтверджують якісну характеристику, зроблену журналові: соціально орієнтований на масового читача, якому відводиться роль суб'єкта інформаційної діяльності. 52% загальної площі фізичного обсягу часопису і 24% від неї займають публікації членів редакційної колегії (в індивідуальному виконанні) загально-теоретичного, науково-методичного та науково-практичного змісту. А значить, 48% і 76% з характеристик вищезазначених показників належить читацькій аудиторії. Отже, стосунки між "журналістом" і "аудиторією" не є односторонніми, але функції другої в процесі виробництва інформації і її непрофесійного розповсюдження ми можемо звести тільки до

соціально-орієнтуючої і гедоністичної, у тлумаченні О. Кочергіна і В. Когана⁵⁷. Управлінська ж функція, на їх думку, реалізується лише в діяльності журналіста – суб'єкта, що професійно займається виробництвом інформації, у даному разі – це члени УКК.

Аналізуючи пошту редакції "Краєзнавства" (тієї частини, що була опублікована), доходимо висновку:

- 1) за суб'єктом – активні громадсько-політичні місцеві і державні, наукові, освітні діячі;
- 2) за предметом відображення – аналітичні теми з основоположних питань краєзнавства;
- 3) за соціальним масштабом – дописи, що концентрувалися навколо суспільних проблем;
- 4) за цілями і мотивами звернення до журналу – твори самодіяльної, наукової творчості, відгуки на окремі виступи у журналі, роздуми, оцінки і пропозиції, що стосуються краєзнавчого руху та діяльності конкретного ЗМІ.

Ситуація навколо аналізу діяльності авторів публікацій журналу "Краєзнавство" вимагає суттєвого уточнення: хто є суб'єктом ініціативи звернення до нього: автор-читач чи редакція⁵⁸. І. Фомічова виділяє за ступенем опосередкування дві його форми: безпосереднє і приховане звернення⁵⁹. Керуючись її термінологічними визначеннями характеристик форм останнього, відзначимо, що для часопису УКК властиві як безпосередня участь читацької аудиторії у виробленні інформації через вміщені, нехай і селекціонізовані, розвідки на його сторінках, так і опосередкована, що виявилася у коментарях, узагальненнях, цитуваннях, посиленнях Комітету на інформацію, отримувану від аудиторії читачів.

Залучаючи до непрофесійної журналістської діяльності широкий загаль, УКК сприяв інституційній підтримці автора, його дій і прав, а також організації, від імені якої той виступав, перетворюючи внутрішню активність стану особи у зовнішню об'єктивізовану діяльність, поєднуючи процеси масовізації, диференціації й індивідуалізації в ході інформування, соціального орієнтування і практичних дій у системі взаємодії "видавець – журналіст – аудиторія".

Поява журналу була продиктована необхідністю встановлення зв'язку між УКК, з одного боку, та краєзнавцями, краєзнавчими осередками, органами управління державної влади, з іншого, краєзнавцями в Україні та за її межами. Інакше кажучи, часопис "Краєзнавство" мав стати своєрідним комунікативним містком між особистісною і колективною, загальною й уособленою формами конкретного прояву зацікавленостей краєзнавчим рухом в Україні. Встановлення зв'язків між його провідниками за допомогою ЗМІ дало могутній інформаційний і ціннісно орієнтуючий ефекти.

Критеріями оцінки функціонування журналу слугують соціальний рівень охоплення читацької аудиторії інформаційним обміном, його здатність до розповсюдження знань і переконань.

Територіально журнал охопив усі регіони Радянської України, про що свідчить географія дописів. Проте сказати, якою була його аудиторія у кількісному складі, – важко. Тираж є, в першу чергу, абсолютним показником. Принагідно згадаємо, що в двадцяті – тридцяті роки ХХ ст. посилюється увага парткерівництва до умов загального споживання інформації і до створення під впливом цього хат-читалень, бібліотек, сільбудів тощо. Вони могли мати один примірник часопису, але з ним знайомилася значна місцева читацька аудиторія. Тому дати кількісні характеристики охопленню інформацією аудиторії, на яку працювали УКК і його журнал, практично неможливо. Цілком реальною може бути й інша ситуація, коли хата-читальня, бібліотека, школа тощо й володіли періодичним виданням, але рідко до нього зверталися або ж навіть зовсім не використовували його у своїй роботі. Інтерес до тих питань, які піднімав часопис, міг з'явитися лише тоді, коли індивід чи колектив усвідомлювали свій статус краєзнавця (-ців) і потребу в інформації, тобто тоді, коли свідомість виявляється, власне, у діях краєзнавця (-ів). Отже, ми вийшли на розуміння важливості аналізу якісної характеристики аудиторії журналу “Краєзнавство”: інформаційних інтересів читачів (суб’єктивний фактор їх поведінки) і їх потреби в інформації (об’єктивний фактор). Для цього звернімося до тематики публікацій часопису (окрім робіт за авторством членів УКК, розглянутих вище), яка є показником інтересів і потреб аудиторії в інформації.

Претендуючи на науковий, науково-популярний статус, журнал “Краєзнавство” не міг інформувати про досягнення краєзнавчого руху та надбання краєзнавства без інтерпретації загальнонаукових та вузькоспеціальних термінів, основоположних методичних принципів різних галузей знань, що мають, між іншим, і регіональний характер застосування. Певна частка його робіт, зосереджених у розділах “Загальний”, “Методика краєзнавчої роботи”, торкається тлумачення понять “край”, “краєзнавство”, обсягу, засобів, методів дослідження, інформаційних його форм.

Незважаючи на загальнозрозумілу лексикосемантичну структуру слів “край”, “краєзнавство” (“знати край”), з їх поясненнями все було значно складніше. Як у науці, так і на сторінках журналу з однойменною назвою не існувало єдиної думки стосовно їх тлумачень. Упродовж двадцятих років спостерігається певна еволюція у поглядах: від переконань у тому, що краєзнавство є єдиною (або природничою, або гуманітарною) наукою, до розуміння його як сукупності наук (не простої сукупності, а такої, що передуює новій науці) у їх єдності і пристосованості до практики; від упевненості в тому, що краєзнавство – це окремий метод дослідницької роботи, до сприйняття його як сукупності методів у їх єдності і пристосованості до теорії; від бачення його як праці одинаків до визнання колективності. Демонстрування редакцією розбіжностей у погля-

дах при поясненні поняття “краєзнавство” мало на меті знайти істину.

На фоні різних думок з приводу того, чим є краєзнавство, по-різному визначалися пріоритети його внутрішнього змісту. Залишалася досить сильною “стара” традиція: шанобливе ставлення до гуманітарного напрямку як превалюючого в краєзнавчій роботі, прихильниками якої були М. Грушевський, А. Лобода, В. Петров та інші⁶⁰. У зв’язку ж із загальною тенденцією, що спостерігається в перші десятиріччя 1900-х років, – бажанні надати науці лише прикладного сенсу, зростає популярність економічного, фізико-географічного аспектів краєзнавства. Дискусія з цього питання, розпочата І Всеукраїнським з’їздом вивчення продуктивних сил, мала продовження на І Всеукраїнській краєзнавчій конференції, у резолюції якої говорилося, що країна має вивчатися з практичного погляду, “кладучи в основу питання підвищення продукційних сил, уникати академізму та кабінетного характеру праці, мати ув’язку з плановими установами, учбовими й науковими інституціями та провадити всю роботу методом діалекту”⁶¹. Цієї думки дотримувався і майбутній відповідальний редактор журналу М. Криворотченко, що й продемонструвала його доповідь на конференції, а надалі – статті в журналі⁶². На цих позиціях стояли й інші безпосередні учасники творення часопису⁶³.

Редакційна колегія давала згоду на публікації у журналі поглядів прихильників і природничого, і гуманітарного краєзнавства. В цій позиції редакції журналу виявилася не тільки консервативна роль періодичного видання – збереження “старої” традиції, а й деструктивно-інтегративна, що підтримувала “суперництво” між різними поглядами на зміст і принципи краєзнавчої роботи. Мине небагато часу, і “Краєзнавство” 1928-30-х років, ніби “отямившись” від деструктивних дискусій про пріоритети тем, проголосить географічний напрямок у краєзнавстві головним, одночасно продовжуючи публікувати дописи гуманітарного змісту, бо саме такою за змістом була „відповідь” на виклик УКК із боку авторів часопису.

У визначенні й утвердженні нових завдань краєзнавців проглядає позитивна тенденція тлумачити ідейні погляди на розвиток краєзнавства не лише з вузьких регіональних проєкцій життя в країні, а й з погляду їх конструктивності для державницьких прагнень нових територіальних утворень – УСРР, Союзу РСР. Той факт, що цим самим журнал виконував певні політичні, ідеологічні, економічні функції, не є дивиною, а виглядає закономірністю.

До небагатьох за темою належить стаття Д. Зайцева під назвою “Методика краєзнавчої роботи”⁶⁴. Методичні питання з краєзнавства на той час були мало розробленими, і через це – гостро актуальними. Кожен з аматорів (бо саме на нього, в першу чергу, був розрахований часопис), хто брався до краєзнавчих розробок, потребував інформації про те, яким чином необхідно прово-

дити вивчення, щоб ефект від праці був максимальним. Розуміючи це, УКК і започаткував у своєму періодичному виданні спеціальний розділ з назвою, ідентичною заголовку статті Д. Зайцева. Автор виділяє і обґрунтовує такі способи (а не методи) краєзнавчих досліджень: спостереження, опис, наукова обробка⁶⁵. Але на цьому не ставить крапку і закликає дослідника в кожній конкретній ситуації оперувати не шаблоном, а раціональним принципом. Об'єктом краєзнавства є всі вияви матеріальної і духовної культури краю в минулому і сьогоденні, в динаміці і статичності, які є різними за змістом і формою. А значить, різними мали бути способи і методи досліджень, їх організація⁶⁶. Від імені УКК Д. Зайцев виголошує слушну методичну пораду зайнятим краєзнавством: орієнтуватися передусім не на часопис "Краєзнавство", який призначений для масового читача, а на видання спеціалізованих інституцій: у проведенні етнографічних розвідок – на літературу етнографічних установ, метеорологічних – Української метеорологічної служби, геологічних – Українського геологічного комітету і т. д.⁶⁷ Основні моменти цієї статті потім будуть перегукватися з окремими заувагами з цього ж питання інших дописувачів, але спеціально присвячених, однотематичних загальних розвідок на сторінках часопису УКК більше не зустрічаємо.

Важливим аспектом розроблення часописом краєзнавчої методики є публікація ним програм вивчення різних виробничих галузей. Окремо слід поцінувати роботу С. Гнатюка, у якій розглядається можливість застосування фотографування у краєзнавчій праці і яка через це може бути зарахована до розряду методичних розвідок журналу. Їх огляд дозволяє констатувати, що особливістю висвітлення методики краєзнавчого руху УКК на шпальтах свого періодичного органу є плекання свободи дій суб'єктів пізнання у виборі методів, способів студіювань відповідно до умов їх застосування.

Необхідність удосконалення форми внутрішніх і зовнішніх міжзв'язків краєзнавчого руху в Україні у 1920–30-х рр. була очевидною. Тільки чітко структурована, ієрархічна система зв'язків між різного рівня краєзнавчими організаціями могла стати запорукою успіху краєзнавчого руху⁶⁸. Зведення до єдиних форм існування краєзнавчих осередків дозволило інституалізовано забезпечити суб'єктів краєзнавства колективним захистом їх прав, посилити автономність особи при примноженні її соціальних ролей і контактів. Редакція журналу "Краєзнавство" вочевидь прагнула до встановлення і розгортання краєзнавчої справи в "єдино правильних" формі та вигляді.

Але загальність діалектично балансує з уособленням. І тому, судячи з хроніки розділу "Життя краєзнавчих організацій", датованої 1930 роком, УКК так і не вдалося звести до єдиної форми системи існування краєзнавчі об'єднання. У його документах за 1932 рік зустрічаємо повторення гасел ще часу І Всеукраїнської краєзнавчої конференції, перших номерів часопису "Крає-

знавство": "треба цей масовий рух охопити єдиним керівництвом, спланувати роботу, концентрувати її наслідки, надаючи цьому рухові певних організаційних форм..."⁶⁹.

Важливим джерелом інформації про розвиток форм краєзнавства у 1920-30-і роки є розділ "Життя краєзнавчих організацій". Необхідність звернення істориків краєзнавства до нього диктується наступними причинами: по-перше, можливою відсутністю архівних документів стосовно факту існування згадуваних журналом краєзнавчих організацій; по-друге, це може відкрити фахівцям нові дані в дослідженні історії конкретних об'єднань краєзнавців, а, отже, й допомогти в ряді суперечливих питань встановлення достовірності факту.

Вартість таких публікацій полягає в тому, що на вимогу журналу дописувачі подавали повідомлення про обставини і час заснування, структуру, основні напрямки та плани роботи, недоліки і проблеми, співробітництво краєзнавчих осередків з іншими організаціями як наукового, так і громадського рівня, видавничу діяльність. Важливе місце в таких повідомленнях займала частина інформація про людей, що стояли за всім цим: їх кількість, національність, партійність, фах, соціальний статус, стаж роботи і вік, що цікаво з наукознавчого погляду.

Деякі організації, такі, як Кам'янецький окружний комітет краєзнавства, Коростенський, Мелітопольський, Маріупольський, Ізюмський музеї, Лубенське наукове товариство при ВУАН, Хорольський гурток аматорів світознавства і краєзнавства й багато інших, активно звідомляли про себе до журналу, що, в свою чергу, дає більш повну картину про послідовність розгортання ними краєзнавчої роботи на місцях. Усього ж у розділі вміщено повідомлення про 58 низових осередків краєзнавців: 14 гуртків, 14 товариств, 11 окружних музеїв, 3 кабінети вивчення краю, 3 краєзнавчі бюро та ін⁷⁰.

Проаналізувавши матеріали розділу, можна помітити, що найпоширенішими формами об'єднання краєзнавців були гурток і товариство. Краєзнавчі гуртки діяли і самостійно – на рівні сіл, міст, районів, округів, – і при установах – музеях, будинках освіти, школах тощо. Відповідно різним були і статус таких гуртків, і їх масштабність. Так, існували гуртки, які об'єднували в собі краєзнавців у межах району, округу, або, навпаки, ті, що діяли на низовому рівні, підпорядковуючись певним підрозділам краєзнавчих об'єднань.

Однією з форм утворення широкої суспільної бази під краєзнавством було також товариство. Статут краєзнавчого товариства передбачав створення такого при наявності 10 осіб, а при наявності 3-5 осіб – філії товариства⁷¹. Це спрощувало можливості консолідуватися краєзнавцям, об'єднувати зусилля. Непереобтяженість кількістю членів, вільний вибір форм, об'єкта, умов роботи вимагали від об'єднань – ініціативності. Поряд із товариствами любителів

існували і наукові товариства, які функціонували або самостійно, або при інших, здебільшого академічних, наукових закладах. Переважно академічними були такі форми організацій краєзнавців: комісії, кабінети, семінари. Проте вони не залишалися в ізоляції, а тісно тримали зв'язок з об'єднаннями аматорів, до певної міри, і через журнал УКК. Розповсюдженою організаційною формою краєзнавчого руху були музеї, яких у середині 1920-х рр. нараховувалося вже близько 300⁷². Багатоаспектність діяльності, різний рівень їх підпорядкування, як і гуртків чи товариств, наявність науково-методичної праці, що була невід'ємною часткою музейного руху – такими були риси розвитку цієї форми організації краєзнавства.

Відділ “Життя краєзнавчих організацій” чудово сполучав у собі два початки. Перший – це реєстрація краєзнавчих організацій, другий – зібрання й дослідження успіхів краєзнавчої справи на місцях. Ставши своєрідним літописом творчої роботи краєзнавців, журнал є інформаційним джерелом про розвиток регіоналістичних природничих і гуманітарних знань того часу.

Візьмемо для прикладу видрукування в часописі інформацію про діяльність 11 краєзнавчих окружних музеїв (Зинов'євський, Ізюмський, Коростенський, Лубенський, Мелітопольський та ін.), музейних установ інших профільного, адміністративного, територіального підпорядкувань і покажемо, як вона може бути інформантом, наприклад, у вивченні історії і теорії музеєзнавства.

У текстах про музеї відстежується такий момент актуальності в музейній справі на той час, як стандартизація лексики музеєзнавства. Переглядалося само поняття “музей”. Прослідковується ставлення до останнього як до місця зберігання матеріальних свідочств колективної пам'яті, або як до особливого мистецтва знаходити правильне відображення сучасного світу епохи, або як до національно-культурного міні-ландшафту, переданого шляхом споглядання предмета в просторі. Доречно відзначити, що редакція журналу “Краєзнавство” намагалась “розчутити” правду кожної думки, даючи кожній із них право на існування і запрошуючи своїх читачів до роздумів на шпальтах часопису з цього приводу.

Залежно від того, як розумівся сам термін “музей”, визначався сенс його існування. З аналізу журнального матеріалу стає зрозумілим, що музеї були покликані відроджувати, зберігати, зробити загальнодоступним кадастр духовних, соціокультурних, художніх опредмечених ідей. Від них чекали не просто зберігання накопиченого матеріалу як самодостатньої цінності, не тільки його наукової обробки і систематизації, але й виховання особи на основі опредмеченої наукової концепції.

Важливим аспектом, який висвітлювався в дописах розділу “Життя краєзнавчих організацій”, був спосіб накопичення і демонстрування експонатури. Головне завдання автори цих мате-

ріалів вбачали в колективному збиранні всіх можливих історичних джерел і природного матеріалу для того, щоб якнайповніше, вірогідніше передати дійсність світу. Експонатура добиралася залежно від того, що намагались “омузеїти” музейні працівники, тобто від їх певних науково-теоретичних настанов. Загалом можна виділити три типові відділи: природа, економіка, історія. Упродовж усього часу існування журналу можна спостерігати, як усякий з цих відділів дробився на розділи, підрозділи або як відкривалися нові відділи, що є свідченням ще однієї важливої риси музейної справи цього періоду – внутрішнього розширення рамок музею.

Популярним у ці роки є введення в експозиції діаграмних, картографічних, статистичних, фотографічних матеріалів з метою створення чіткого конкретно-історичного фону, на якому й був би більш зрозумілим той чи інший експонат. Справедливо було б відзначити поряд з якісними змінами в експонатурі і кількісне її зростання. Важливою рисою музеїв цього періоду, про які звідомлялося, є розвинута бібліотечна, бібліографічна і видавнича справа.

Помітною властивістю, яка проступає через зміщені у цьому розділі публікації, є те, що музейна справа психологізується й індивідуалізується. Великий обсяг роботи музейними співробітниками проводився для вивчення поодиноких та організованих відвідувачів: їх соціального складу, сприйняття ними експозицій, пропозицій, оцінок, інтересів, цілей відвідин, хронометражу перебування відвідувачів, маршруту по музею тощо. Все це слугувало лише одній меті – удосконаленню і розвитку музейної роботи.

Із публікацій розділу “Життя краєзнавчих організацій” можна зробити висновки про розвиток й інших галузей знань на регіональному та краєзнавчому рівнях.

Для поширення краєзнавчого руху Комітет краєзнавства створив інститут кореспондентів, які поза штатно співробітничали з часописом “Краєзнавство”, пропагували його ідеї, консолідували місцеві краєзнавчі сили, допомагали створенню нових товариств, гуртків, бюро⁷³. Кількість членів інституту кореспондентів була змінна, бо їх функції були тимчасовими. Відомо, що на 1 січня 1929 року всіх кореспондентів було 65 чоловік⁷⁴. Керуючись методичною допомогою журналу, інститут цілком виправдав себе, бо завдяки його старанням на краєзнавчому терені виникло 12 товариств, декілька десятків гуртків й інших колективних об'єднань⁷⁵. У випадку з інститутом кореспондентів виробництво масової інформації, як і розповсюдження краєзнавчих ідей, охопили загал, який, як правило, не був професійним в журналістській діяльності та науково підготовленим у краєзнавстві. Інформація, яку кореспонденти готували для УКК та його журналу, як і та, яку вони несли в маси про краєзнавство, є унікальною в суспільному значенні, бо “буденна свідомість відображає щоденний досвід широкого загалу ширше за предмет відображення, ніж професійна, теоретична”⁷⁶.

Вміст інформації з загальних теоретичних питань, методики краєзнавства, його обсягу і форм організації потрібні були Комітетові для того, щоб надати своїй аудиторії, а через неї й усім причетним до краєзнавчого руху певних соціальної і наукової орієнтацій, сформувати, стимулювати і забезпечити можливістю учасників краєзнавчої справи реалізувати індивідуальні і колективні прагнення. Завдяки розділам "Загальний", "Методика краєзнавчої роботи", "Життя краєзнавчих організацій" журнал "Краєзнавство" не тільки ідентифікував своїх читачів за інтересами, але й сприяв формуванню систем уявлень про цілі і необхідність спільних дій для їх досягнень. Теоретичні й методичні питання краєзнавства у перших двох розділах і результати їх практичних втілень у третьому яскраво ілюструють ставлення читацької аудиторії до інформації, яку подавали автори журнальних публікацій під впливом політичних ідеалів і наукових ідей. Встановлення контакту між краєзнавцями на особистісному і масовому рівнях актуалізувало значення самого періодичного органу, в появі й існуванні якого слід вбачати глибоко гуманістичний зміст, бо окремішню діяльність краєзнавців збагачувалася працею, досвідом інших.

Важливим підґрунтям опосередкованого журналом взаєморозуміння між органами державного управління, УКК та краєзнавчими організаціями були його розділи "Керуючі матеріали" та "Краєзнавча бібліографія". Матеріали першого з них свідчать про прагнення УКК через часопис сприяти визнанню, засвоєнню і застосуванню суб'єктами краєзнавства чітко окреслених норм і цілей у їх праці. Прагнення Комітету до посилення контролю за розвитком краєзнавчого руху через директивні, розпорядчі матеріали, інструкції, "єдино правильні" статuti діяльності краєзнавців вело до послаблення їх важелів саморегуляції. Намагаючись стримувати в рамках "потрібного" краєзнавчі осередки, УКК сприяв, до певної міри, втраті ними ініціативності, внутрішньої зацікавленості в саморегуляції функціонування. Ця обставина теж може розглядатися серед причин згасання краєзнавства в тридцяті роки.

Разом з тим, не можна закидати журналові "Краєзнавство" прагнення до загальних стандартів і низьку міру персоніфікації, індивідуалізації інформації, що містилася в ньому та інших розділах часопису. Ставка редакції на залучення до краєзнавчої справи "всіх свідомих сил" передбачала притягнення до співпраці великих соціально-професійних й територіальних груп. Інформація, котра розрахована на таку аудиторію, і не може характеризуватися вузькістю.

У 1920-і роки переживає піднесення, розвиток українська краєзнавча бібліографія. Порухом директором Всенародної бібліотеки України (далі – ВБУ) С. Постернаком на I Всеукраїнському з'їзді з вивчення продуктивних сил і народного господарства України питання, пов'язане з необхідністю заохотити бібліотечні установи до краєзнавчої роботи і перетворити їх у центри

організації, координації проведення бібліографічних заходів щодо краєзнавства, знайшло реальне втілення на практиці завдяки старанням ВБУ та провідних установ у центрі і на місцях⁷⁷.

Всенародна бібліотека України проводила активну роботу з організації кабінетів, семінарів, гуртків, виставок для популяризації краєзнавчих видань при бібліотеках, сприяла виданню бібліографічних покажчиків з широкого кола питань краєзнавства, підтримувала бібліографування місцевої преси⁷⁸. Плідно працювали в галузі краєзнавчої бібліографії такі авторитетні установи, як Вінницька філія ВБУ, Одеська, Харківська, Херсонська обласні державні бібліотеки, Українське бібліографічне товариство (м. Одеса), Книжкова палата УСРР (м. Харків), а також краєзнавчі установи, на рахунку яких видання різноматематичних бібліографічних видань⁷⁹.

Позиція ВБУ була підтримана й I Всеукраїнською конференцією краєзнавства, у резолюціях якої знаходимо рішення про першоважливість розвитку бібліографії з краєзнавства⁸⁰, а задля цього – створення зональних бібліотечно-бібліографічних об'єднань, відкриття фаху бібліотекаря-краєзнавця у Харківському бібліотечному інституті⁸¹.

Проблеми "топобібліографії", "краєзнавчої бібліографії" чи "крайової бібліографії" потрапляють до переліку найдискутованіших серед книгознавців, бібліографів⁸². Організація краєзнавчих книжкових осередків і бібліографічного опрацювання літератури з краєзнавства, введення посади бібліотекаря-краєзнавця, складання краєзнавчих книжкових реєстрів, видання бібліографічних збірників – ось далеко не повний перелік основних здобутків від реалізації постанов і розпоряджень органів державної влади та внутрішніх потреб розгортання краєзнавчого руху⁸³. Таке тло сприяло тому, що Український комітет краєзнавства вдався до започаткування на сторінках власного друкованого органу (у кращих традиціях краєзнавчої періодики) розділу з бібліографії. Під різними рубриками: "Краєзнавча бібліографія", "Бібліотека краєзнавця-натураліста", "Бібліотечка для початкуючого краєзнавця" вміщувалися огляди краєзнавчої літератури в часописі, дослідження яких зробив С. Заремба⁸⁴.

У задумі редакції розділ мав подавати такий матеріал, як "статті з питань організації краєзнавчої бібліографії по українських краєзнавчих об'єднаннях, огляди та рецензії на книжки та статті з краєзнавства взагалі, його методики зокрема, та краєзнавчих праць, розроблених в прикладанні до певного краю"⁸⁵. У статті під назвою "Бібліотечка для початкуючого краєзнавця" за авторством А. Козаченка, схваленій Українським комітетом краєзнавства, вміщено перелік найнеобхідніших книг у краєзнавчій роботі⁸⁶. Примітно, що всі вони стосуються вивчення виробничих відносин, природи краю. Гадаємо, це не випадково і свідчить про загальну скерованість Комітету краєзнавства щодо пріоритетів у краєзнавчій роботі та його бажання бачити географіч-

ний складник у краєзнавчому русі домінуючим. Аналогічною за змістом є робота і Д.Зайцева, відмінність якої від попередньої зводиться до того, що автор не охоплює під словом “краєзнавча” лише літературу, присвячену фізичним- чи економіко-географічним регіональним студіям⁸⁷. На бібліографічному терені в коло інтересів УКК падали й питання методики. Краєзнавчий комітет упродовж 1928–1929 рр. проводив детальний опис методичних матеріалів з краєзнавчої бібліографії і здійснював критичний їх огляд⁸⁸. У планах роботи УКК з 1928 року незмінно значилися заходи методично виваженої бібліографічної роботи краєзнавців “в центрі і на місцях”⁸⁹, а з цією метою – створення бібліографічного бюро при Комітеті. Це – один з нереалізованих проєктів останнього.

Як зазначалося вище, співробітництво між УКК, журналом та місцевими краєзнавчими організаціями велося не тільки на колективному рівні, але й на персональному. Матеріали їх співпраці ілюструють статті розділу “Наш край”, що мають розмаїту тематику. Віддаючи перевагу розробкам у галузі економіко-, фізико-географічного краєзнавства, комітет заохочував краєзнавців до подібних дописів. У зв’язку з цим, як справедливо зазначає В.Козлов, такі питання в пресі, періодиці набули політичного характеру⁹⁰. Втім, бібліометричний аналіз тематики статей розділу “Наш край” виявив, що лише 35% загальної площі фізичного обсягу цієї частини часопису відводиться під матеріали географічного краєзнавства, а отже, 65% – історичного змісту.

До циклу публікацій із географічного краєзнавства належать студії В. Гериновича, К. Дубняка, Г. Закревської, Ф. Козубовського, Є. Лавренка та ін. Так, на вивченні продуктивних сил, взаємозв’язку краєзнавства і районування, краєзнавства і підвищення врожайності зупиняється в своїх публікаціях проф. К. Дубняк⁹¹. Тему необхідності розробки питань мінеральної сировини піднімає науковий співробітник геологічного кабінету УАН Г. Закревська⁹². Геологічним дослідом на Коростенщині присвятив свою статтю тодішній директор Коростенського краєзнавчого музею, а в майбутньому – директор Інституту історії матеріальної культури АН України акад. Ф. Козубовський⁹³. Дослідження рослинності цілинних степів, лісових пам’яток та їх охорони і використання в народногосподарських цілях на сторінках журналу виклав відомий геоботанік акад. АН СРСР Є. Лавренко⁹⁴. Академік АН України С. Рудницький теж звертається у своїй статті до питання необхідності вивчення краєзнавцями виробничих сил країни⁹⁵. Поряд із такими публікаціями, під якими стояли загальновідомі у науковому (та за його межами) світі імена, містилися дописи місцевих діячів, аматорів краєзнавчої справи⁹⁶.

Краєзнавчі матеріали з гуманітарних галузей знань багаті на об’єкт вивчення, але найбільшу частку з-поміж них складають фольклористичні, етнографічні й історико-географічні

розвідки. Окремим моментам духовної культури присвячені статті відомого етнографа, фольклориста, талановитого народознавця професора В. Кравченка. Легенди і перекази волинського села, що були зібрані В. Кравченком, як і інші його дописи, є добрим матеріалом для етнографічного, фольклористичного аналізу творчості цього краю⁹⁷. Робота викладача болгарського педтехнікуму (м. Преслав) М. Фуклева розглядає питання взаємозв’язку окремого пласту фольклорного матеріалу – прислів’їв – з трудовими процесами у болгар⁹⁸. Цікава своєю самобутністю стаття краєзнавця Н. Занфірової, яка наводить більше 10 зразків переказів і легенд, казок Кременчуччини⁹⁹. Етнографічні матеріали здебільшого торкаються дослідження кустарних промислів¹⁰⁰, а історико-географічні – економічної географії та історичної екології¹⁰¹. На цьому не вичерпується список публікацій із питань духовної і матеріальної культури, які були опубліковані в журналі. Поодинокі зустрічаються роботи, присвячені демографії¹⁰² та діалектології¹⁰³, що пояснюється мірою популярності цієї тематики робіт серед краєзнавців та ставлення до них редколегії журналу “Краєзнавство”.

В умовах українізації актуальними стають питання розвитку національних меншин. Спочатку відділ в національних справах при НКВС УСРР (1921–1923), а по тому – Центральна Комісія національних меншостей при ВУЦВК (1924–1933)¹⁰⁴ були головними органами у системі державних розпорядчо-управлінських структур, які опікувалися розробленням, погодженням і впровадженням у життя законопроектів у справах національностей, вивченням їх матеріального і духовного становища. З метою популяризації і пропаганди ідей краєзнавчої роботи у національно-територіальних утвореннях УСРР ЦК національних меншин розробила і частково втілила у життя план видання періодики загального змісту з вагомою часткою краєзнавчих матеріалів грецькою, болгарською, польською, німецькою, єврейською, вірменською та іншими мовами; склала ряд звернень до місцевих органів виконавчої влади про питання підтримки ними осередків краєзнавців, що займалися вивченням історії колонізаційних процесів на українських землях; розвивала мережу власних кореспондентів у національних районах, округах; сприяла врегулюванню музейної справи, екскурсіоністики і т.д.¹⁰⁵

Особливу ланку її роботи складало співробітництво з науковими установами, освітніми закладами, як-от Етнографічна комісія, Кабінет музичної етнографії, Інститут єврейської культури, Центральна польська бібліотека при ВУАН, німецький відділ ІНО м. Одеси, грецька секція Маріупольського окружного музею, Асоціація сходознавства й польської суспільності, болгарський (м. Преслав), польський (м. Київ), єврейський (м. Харків) педтехнікуми, Кабінет національних меншин при ВУАН та ін. Співпрацюючи з останнім, ЦК національних меншостей

зініціювала відкриття при Ніжинському ІНО семінару національних меншин для вивчення культури етнічних груп, методології подібної роботи¹⁰⁶.

Центральна комісія від самого початку створення УКК була в переліку установ, що зголосилися до постійної співпраці, демонструючи цим власне ставлення до питань краєзнавчої роботи серед національних меншин. Проблеми співробітництва потрапляють до центру уваги центральних періодичних видань, спеціальних нарад, що сприяло виробленню найоптимальніших форм, засобів і методів взаємодії краєзнавців задля реалізації спільних завдань.

Регулярно до цієї теми звертався член УКК, секретар ЦК національних меншин ВУЦВК С. - Ялі. За посадою він надсилав до журналу методичні розробки щодо проведення краєзнавчих досліджень серед національних меншостей, а як людина, що є греком за походженням, не був байдужим до історії грецької колонізації в Україні та питань історії греків новітнього часу¹⁰⁷. Дві роботи професора Кам'янець-Подільського ІНО В. Геріновича, як згадувалося вище, присвячені історії заселення євреями і вірменами Поділля¹⁰⁸. Відзначимо, що перу В. Геріновича належить і одна-єдина стаття в журналі, присвячена суто історії міста, а саме – Кам'янцю-Подільському (автор робить спробу провести соціотопографування міста)¹⁰⁹, у той час, коли історія сіл висвітлювалася активніше¹¹⁰.

Важливий акцент у розвитку краєзнавчого руху ставився на поширенні краєзнавчого матеріалу в навчально-виховному процесі. Краєзнавство у руслі нових педагогічних течій стає основою для комплексного викладання усіх навчальних дисциплін різних ланок школи; дослідницьким методом навчання; окремим шкільним предметом¹¹¹. Еклектика, якою наповнюються сфери життя суспільства, переноситься у форму і зміст системи освіти. Зміст краєзнавства в останній наповнюється експериментаторством, пропагандою розгортання історичного, географічного краєзнавчих складників, прикладним характером досліджень. Діалектично зміст визначив форму існування краєзнавства в освітній системі. Найдієвішими шляхами реалізації краєзнавства як навчальної дисципліни, наочного методу, комплексної основи стали фахові секції, кафедри, товариства, гуртки, музеї при освітніх закладах. Вони й були тими осередками, які цілеспрямовано проводили теоретичну й науково-практичну роботу на краєзнавчому терені з метою задоволення потреб нової школи¹¹².

У зв'язку з цим важливо відзначити і ті старання УКК та його журналу, які були спрямовані на розвиток краєзнавства в школі, що знайшло відображення у матеріалах розділів "Шкільне краєзнавство", "Життя краєзнавчих організацій". Тут можна знайти роздуми над методикою шкільного краєзнавства та практичні результати цієї справи, бо саме вона, за точним висловом

Д.Зайцева, стала "гаслом нової школи", коли учневі не розказують і не показують, а "дають можливість самостійно дослідити новий факт чи явище, ... пережити радість відкриття"¹¹³. Журнал слугував засобом виховання патріотичних почуттів, підвищення культурного рівня, формування науково-пізнавального інтересу всіх громадян України при вивченні рідного краю.

Комітет краєзнавства підтримував і сприяв реалізації видавничих проектів місцевих краєзнавчих об'єднань. Непоодиноким зустрічаємо в архівному фонді Народного комісаріату освіти України прохання від Управління науковими установами УСРР підтримувати видавничі плани тих чи інших краєзнавчих об'єктів¹¹⁴. Як дізнаємося з часопису, свої видання в рукописному та друкованому варіанті мали Білоцерківське окружне товариство, видання якого називалися "Білоцерківщина", Лубенське наукове товариство – "Лубенщина в минулому і сучасному", Одеський комітет краєзнавства – "Вісник Одеського комітету краєзнавства", Хорольський гурток краєзнавства – "Вісті краєзнавства", гурток при Житомирському педтехнікумі – "Етнограф", наукове краєзнавче товариство при Новоолександрівській трудшколі – "По рідному краю", Ізюмський музей "Старовинності Ізюмщини", Тульчинське краєзнавче товариство – "Тульчинщина", Кабінету вивчення Уманщини – "Гуманщина", краєзнавчий гурток Кременчуцького педтехнікуму – "Кременчуччина" та багато інших¹¹⁵.

На сторінках журналу піднімалися питання, що проливали світло і на недоліки в краєзнавчому русі України. Не було створено в межах усієї України єдиного науково-методичного й організаційного осередку, який займався б розвитком краєзнавства. Не на належному рівні знаходились узагальнення й систематизація регіональних даних для вивчення історії, географії України в цілому. Так і не проводилися щопіврічні пленуми, щорічні конференції, так і не відбувся з'їзд краєзнавців. Мало зверталось уваги на розроблення тем науково-методичного, науково-теоретичного змісту. З початком 30-х років через репресії українського краєзнавства згорнули свою діяльність Український комітет краєзнавства та його журнал.

І все ж поява перших номерів часопису "Краєзнавство" стала помітною подією у середовищі діячів краєзнавчого руху в УСРР, що знайшла відбиток у рецензійних бібліографічних замітках як вітчизняних так і зарубіжних періодичних, книжкових видань. Вважає одностайність в оцінюванні діяльності Українського комітету краєзнавства: "... про діяльність УКК дуже мало чого було чути"¹¹⁶ (до видання часопису – В. Б.), "... К-т краєзнавства не дуже квапиться з роботою"¹¹⁷, "... є всі підстави думати (після появи перших одиниць друкованого органу УКК – В. Б.), що українське краєзнавство, *нарешті* (виділено нами), стає на певний шлях"¹¹⁸ та ін. Натомість

різною є оцінка номерів часопису: від схвалення з незначними заувагами (М. Павлов-Сільванський, П. Ковалівський) до заперечення з окремими визнаннями слушності структури форми і змісту тексту, журналістської схеми періодичного органу (С. Дложевський)¹¹⁹. Зауваження, які тут зустрічаються, варто оцінювати і з погляду конкретного моменту, оскільки з часом журнал зовнішньо і внутрішньо зазнає змін, і взагалі з позицій усього часу його існування, бо, наприклад, рекомендація С. Дложевського щодо важливості використання зарубіжного досвіду в царині розвитку краєзнавства і його періодики, запозичування досягнень давніх центрів вітчизняної краєзнавчої справи¹²⁰ не знайшла відгуку у практиці редакційної колегії до останніх номерів існування її журналу.

Дослідження історії організаційно-видавничої діяльності УКК щодо власного часопису “Краєзнавство”, аналіз його форми і змісту, відстеження мережі взаємозв’язків і системи взаємопосилань на рівні журнал – аудиторія – суспільство – журнал дають підстави для висновку про важливе значення періодичного видання для розвитку краєзнавчого руху в УСРР наприкінці 1920-х – початку 1930-х років.

Поява у квітні 1927 року першого номера друкованого органу УКК стала подією, з якою більшість дослідників історії українського краєзнавства пов’язують початок нового етапу його розвитку. Заснування й існування журналу “Краєзнавство” було викликане необхідністю задоволення потреб краєзнавчої справи, науки, суспільства. Центральний, республіканського значення часопис став засобом, що уможливив спілкування учасників краєзнавчого руху, організуючи їх відносини у площині спільних інтересів. Комунікативність журналу полягає в необхідності спілкування структурних одиниць краєзнавчого руху між собою для успішнішого розгортання його сутнісно-орієнтуючого, наукового пошуку, досягнення конкретних результатів. Часопис “Краєзнавство” став каналом поширення відомостей про краєзнавче середовище, труднощі, творчі наукові здобутки його розвитку.

Періодичний орган УКК слід розглядати як каталізатор формування нових цінностей краєзнавства, стереотипів, установок, мотивів, дій його учасників, які відповідали б генеральним концепціям народжуваних марксистсько-ленінськими методологічними схемами.

Однією зі складових комунікаційного процесу, зорганізованого Комітетом краєзнавства через журнал, є афіліативний момент: соціально-психологічне формування почуття причетності в учасників краєзнавчої справи до задоволення політичних, економічних, культурних потреб життя суспільства, розвитку науки.

Прагнення редакції зреалізувати масові комунікаційні акти не завжди мали успішну практику, що пояснюється недосконалістю методики розгортання стратегії і тактики дій УКК, слабкі-

стю каналів спілкування між учасниками краєзнавчого руху, внутрішньою малозапитаністю краєзнавчим загалом нових орієнтирів розвитку, пропонованих Комітетом краєзнавства.

Серед тих, хто став активним учасником творення журналу – відомі у різних галузях знань учені, громадські діячі В. Геринович, К. Дубняк, Д. Зайцев, В. Кравченко, М. Криворотченко, Ф. Козубовський, Є. Лавренко, П. Погребняк, С. Рудницький, О. Яната та ін.; наукові і громадські установи, об’єднання варіативних територіальних масштабів охопленості, профільних орієнтацій.

Домінуючою внутрішньою формою подачі змісту у часописних текстах є пояснення факту, явища, події, ситуації, проблеми шляхом опису; інтерпретація, аргументація причинно-наслідкової вмотивованості у викладі результатів дослідження. Практичні студії кількісно переважають над теоретичними, а у них фактографізм, конкретика – над аналізом, синтезом, узагальненнями.

Зміст публікацій розгортався навколо географічних та історичних краєзнавчих тем. Більшість співробітників редакції належала до прихильників проведення перших з них за тематикою, практичних – за вихідним результатом краєзнавчих студій. Через це журнал став також провідником ідей географічного краєзнавства. Помітний вплив на формування програми і змісту часопису “Краєзнавство” мали й інші дописувачі, окрім редакційного органу. Тому поряд із розробками з географічного краєзнавства чільне місце у виданні посіли матеріали історико-краєзнавчого змісту.

Поміж історичних краєзнавчих розробок, що знайшли місце на сторінках журналу, присутні дописи фольклористичної, етнографічної, діалектологічної, урбаністичної, історико-географічної тематики. Етнографічні дослідження зцентровані навколо тем, що мають за об’єкт певну ланку територіально локалізованого виробничого процесу; фольклористичні, діалектологічні – навколо регіональних розрізень духовної складової життя українців, національних меншин в УСРР; урбаністичні – ролі міст у процесі освоєння земель, опису “посереднього” і звичайного в мікроісторії, а основними тематичними напрямками історико-географічних краєзнавчих, регіональних робіт, уміщених у журналі, є економічний та екологічний.

Ствердження УКК, його журналом у краєзнавчому руслі названих вище студій сприяло довершенішому складанню картини історії окремих земель, наукової інфраструктури для написання суцільної історії України. Історико-регіональні надбання відкривали нові наукові горизонти для загальної історії, що знаходила через них підтвердження чи заперечення власним фактам, подіям, процесам, законам і закономірностям, які стають зрозумілішими у середовищі конкретних здобутків. Відсутність через суб’єктивні й об’єктивні причини контакту між УКК і ВУАН стала на заваді співпраці провідного центрального краєзнавчого органу та найавторитетніших академічних

структур у галузі історико-регіональних вивчень, що негативно позначилося на результативності їх діяльності. Отже, загальний і водночас різноматематичний за змістом часопис слугує джерелом інформації про стан і розвиток історико-краєзнавчих, регіональних досліджень.

Матеріали часопису "Краєзнавство" яскраво віддзеркалюють і таке ставлення до краєзнавства, за якого те сприймалося невід'ємною частиною освітньо-виховної системи у вигляді наочного методу викладання, самостійного навчального курсу, комплексної системи організації навчання.

Журнал зробив внесок у розвиток української бібліографії, розробляючи методичні засади проведення тематичного бібліографування краєзнавчої книги.

Аналіз часопису УКК підтверджує його важливість як носія інформації про загальні тенденції розвитку української краєзнавчої справи у другій половині 1920-х – на початку 1930-х рр., її науково-методичні, теоретико-методологічні засади, термінологічний аспект буття, практичні здобутки. Використання його матеріалів є необхідною умовою вичерпного пізнання розвитку науки та суспільства у вказаний проміжок часу. Журнал "Краєзнавство" є таким історичним джерелом, яке здатне збагатити історіографічне, історичне

відтворення функціонування організацій, зміст категорій і форм історичної науки, виявити різноаспектні відрізнєння тієї епохи, простежити входження нових наукових пріоритетів у краєзнавство. Журнал УКК виступив активним пропагандистом наукового, прикладного, освітнього і суспільно значущого характеру краєзнавства.

Тривалому виданню "Краєзнавства" перешкодили репресії краєзнавчого руху в УСРР у цілому, членів УКК зокрема; слабка матеріальна база функціонування журналу; відсутність зацікавленості у його існуванні з боку владних та управлінських структур країни. Даниною поваги до журналу УКК, репресованого у 1930-і роки, стало відродження однойменного видання у 1993 році. Його новими засновниками стали Всеукраїнська спілка краєзнавців та редакція журналу "Пам'ятки України". У зверненні до читачів редакційна колегія часопису зазначила, що основним завданням їхнього періодичного органу є пробудження синівських почуттів до батьківської домівки, материнської пісні, утвердження у нашому сьогоденні єдності всіх українців. Досвід і традиції часопису в результаті слушної творчої, наукової інтерпретації можуть послугувати у практиці продовження видання "Краєзнавства".

Примітки

1. Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – № 5 – 6. – С. 251-252.
2. Доповідна записка керівника науково-дослідної кафедри мовознавства, професора ХІНО Д. Зеленіна до Наукового комітету Головпрофосвіти НКО України про "скликання краєзнавців" // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 450. – Арк. 85; Зеленин Д. Объяснительная записка к смете по организации и созыву первого Всеукраинского съезда по краеведению в Киеве (в апреле 1924г.) // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 1216. – Арк. 7.
3. Доповідна записка керівника науково-дослідної кафедри мовознавства, професора ХІНО Д. Зеленіна до наукового комітету Головпрофосвіти НКО України про "скликання краєзнавців" // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 450. – Арк. 85.
4. Звідомлення до пленуму // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 23.
5. Виписка з протоколу ч. 6 засідання Президії Укрголовнауки 14 лютого 1925 р. // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 20.
6. Звідомлення до Пленуму // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 23.
7. Проект положення про Всеукраїнську нараду по краєзнавству // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 21; Програма наради // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 22.
8. Там само.
9. Проект положення про Всеукраїнську нараду по краєзнавству // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 21.
10. Лазарис А. Українське краєзнавство і перспективи його розвитку // Радянська освіта. – 1925. – № 5. – С. 49-51.
11. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6-7. – С. 109.
12. Белецкая В. Первая Всеукраинская краеведческая конференция // Известия ЦБ краеведения. – 1925. – №4. – С. 122.
13. Козаченко А. Старе й сучасне краєзнавство // Знаття. – 1925. – № 26-27. – С. 11-12.
14. Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – № 5-6. – С. 251-254.
15. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6-7. – С. 110; Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – № 5-6. – С. 254.
16. Склад Українського комітету краєзнавства // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 1.
17. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6-7. – С. 110.
18. Положення про Український комітет краєзнавства // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 7. – Спр. 566. – Арк. 62-62 зв.

19. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6-7. – С. 110.
20. Там само.
21. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6-10. – С. 91; Склад Українського комітету краєзнавства // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 3. – Спр. 406. – Арк. 1; Див.: Дод.А.
22. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6-10. – С. 90.
23. Там само.
24. *Большаков А. М.* Введение в краеведение. – Л.: Прибой, 1929. – С. 164.
25. Операційний план на 1925–26 рр. Головна-уки // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 2. – Спр. 1156. – Арк. 47.
26. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6–10. – С. 92; *Ковалівський П.* “Краєзнавство”: щомісячний орган Українського комітету краєзнавства. Ч.ч.1та 2. 1927 рік // Червоний шлях. – 1927. – № 9-10. – С. 241; *Криворотченко М.* Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 4.
27. *О.В.[етухов].* Перша Всеукраїнська краєзнавча конференція 28–31 травня 1925 р. // Життя й революція. – 1925. – № 6-7. – С. 296.
28. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6-10. – С. 92.
29. Там само.
30. *Ковалівський П.* “Краєзнавство”: щомісячний орган Українського комітету краєзнавства. Ч. ч. 1 та 2. 1927 рік // Червоний шлях. – 1927. – № 9-10. – С. 241.
31. *Васильков Г.* Видавництво “Пролетарий” // Червона преса. – 1925. – №3. – С. 76.
32. Постанова Колегії НКО “Про розвиток і зміцнення краєзнавчої роботи” // Декадник краєзнавства: 36. статей. – Х.: Рад. школа, 1932. – С. 37.
33. *Боровинский Ю. М.* Против местного национализма в краеведении // За марксизм в советском краеведении: Сб. статей. – М., Л.: Госсосэкиз, 1931. – С. 134.
34. *Мацковский М. С.* Проблема понимания читателями печатных текстов (социол. анализ): Автореф. дис... канд. филос. наук: 09. 00. 09 / Моск. госуниверситет. – М., 1973. – С. 24.
35. Пересічна орієнтаційна калькуляція для періодичних видань [1929–1930] // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 9. – Спр. 537. – Арк. 189.
2. Социология журналистики: Теория, методология, практика / *Е. П. Прохоров, И. Д. Фомичева, Л. Г. Свитич* и др./ Под ред. *Е. П. Прохорова.* – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 18.
36. *Прохоров Е. П.* Журналистика – “четвертая власть”? (СМИ как социальный институт) // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 10. Журналистика. – 1993. – №2. – С. 5
37. Від редакції // К. – 1927. – № 1. – С. 1.
38. *Криворотченко М.* Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 3.
39. Примітка. Тут і далі всі бібліометричні розрахунки подаються в округленому обчисленні. Загальна площа фізичного обсягу прораховувалася за розділами “Загальний”, “Методика краєзнавчої роботи”, “Шкільне краєзнавство”, “Наш край”, “Краєзнавча бібліографія”, “Керуючі матеріали”, “Життя краєзнавчих організацій”. До уваги не бралися анонсні матеріали часопису, обсяг яких складає 2%, а також однорідність шрифту тексту.
40. Социология журналистики: Теория, методология, практика / *Е.П.Прохоров, И.Д.Фомичева, Л.Г.Свитич* и др./ Под ред. *Е.П.Прохорова.* – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1981. – С. 51.
41. *Петров М. К.* Социально-культурные основания развития современной науки. – М.: Наука, 1992. – С. 27.
42. Там само.
43. *Нечиталюк М. Ф.* Про методику вивчення та принципи видання пресових текстів (деякі питання текстології) // Українська періодика: історія і сучасність. Доп. та повідомл. третьої Всеукр. наук.-теорет. конф. 22-23 грудня 1995 р.; / Ред. кол.: М. М. Романюк (відп. ред.) та ін. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 1995. – С. 22.
44. *Криворотченко Михайло Григорович* // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.12. – Спр.3872. – 39 арк.; *Бездрабко В. М.* Криворотченко й ідея соціального музею // Актуальні проблеми вітчизняної та все-світньої історії: 36. пр. молодих вчених. – Х.: Б.в., 1997. – Вип.2. – С. 14–19.
45. *Криворотченко Михайло Григорович* // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.12. – Спр.3872. – Арк. 9-21.
46. Там само.
47. *Криворотченко М.* Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – № 1. – С. 2-5; *Його ж.* Місто і краєзнавство // К. – 1928. – №4. – С. 1-4; *Його ж.* Організаційні форми краєзнавчого руху // К. – 1928. – №5. – С. 1–5 та ін.
48. *Криворотченко М.Г.* Чергові завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – №1. – С. 2-5; *Його ж.* До жовтневих роковин //К. – 1927. – №2. – С. 1-3; *Його ж.* Чергові завдання: До обліку краєзнавчих об’єктів // К. – 1928. – №2-3. – С. 1-4; *Його ж.* До справи соціалістичного змагання //К. – 1929. –№1–2. –С. 1–4; *Його ж.* На порозі третього року // К. – 1930. – №1-5. – С. 1-3.
49. *Дубняк К.* Підвищення врожайності і краєзнавство // К. – 1928. – №6-10. – С. 1-4; *Левицький М.* До скликання всеукраїнського

- краєзнавчого з'їзду // К. – 1929. – №3-10. – С. 1-4; Яната О. Державні завдання краєзнавства // К. – 1928. – №1. – С. 1-3.
50. Рудницький С. Радянська туристика: Одна з підойм краєзнавства // К. – 1928. – №2-3. – С. 8
51. Дубняк К. Вивчення продуктивних сил і краєзнавство // К. – 1927. – №1. – С. 5-9; Його ж. Районування й краєзнавство // К. – 1927. – №2. – С. 4-8; Його ж. Підвищення врожайності і краєзнавство // К. – 1928. – №6-10. – С. 1-4.
52. Геринович В. До історії шовківництва на Західній Придністрянщині (в межах УСРР) // К. – 1929. – №3-10. – С. 69-74.
53. Геринович В. Вірмени у Кам'янці // К. – 1928. – №1. – С. 20-25; Його ж. Євреї у Кам'янці (до історії заселення Кам'янецьчини) // К. – 1929. – №3-10. – С. 44-48; Його ж. Кам'янець на Поділлі // К. – 1930. – №1-5. – С. 8-16; Його ж. Наші Товтри // К. – 1930. – №1-5. – С. 16-29.
54. Соловей Д. З нотаток подорожнього // К. – 1927. – №3. – С. 24-25; Його ж. Село Кишинька (Кременчуцька округа) // К. – 1930. – №1-5. – С. 36-53; Його ж. До опису виробництва самогону на селі. План до опису виробництва самогонки на селі // К. – 1928. – №4. – С. 8-11.
55. Ялі Сава Георгійович // ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп. 8970. – Спр. – Арк.1-3.
56. Скрипник Т. А. Етнографічні музеї України. – К.: Наук. думка, 1989. – С. 158.
57. Кочергин А., Коган В. Проблемы информационного взаимодействия в обществе: филос.-социол. анализ. – М.: Наука, 1980. – С. 57-59; 55-60.
58. Верховская А. И. Письмо в редакцию и читатель. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1972. – С. 56-57; Фомичёва И. М. Печать, телевидение и радио в жизни советского человека. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 100.
59. Фомичёва И. М. Печать, телевидение и радио в жизни советского человека. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 101.
60. Грушевський М. Береження і дослідження побутового і фольклорного матеріалу як відповідальне державне завдання // Україна. – 1925. – № 5. – С. 3-13; Лобода А. Сучасний стан і чергові завдання української етнографії // ЕВ. – 1925. – Кн. 1. – С. 1-11; Петров В. Місце фольклору в краєзнавстві // ЕВ. – 1925. – Кн.1. – С. 12-21.
61. Перша Всеукраїнська конференція краєзнавства // Життя і революція. – 1925. – № 6-7. – С. 110.
62. Криворотченко М. Чергове завдання Українського комітету краєзнавства // К. – 1927. – №1. – С. 2-5; Його ж. На порозі третього року // К. – 1930. – №1-5. – С. 1-3.
63. Дубняк К. Вивчення продуктивних сил і краєзнавство // К. – 1927. – № 1. – С. 5-9;
- Його ж. Районування і краєзнавство // К. – 1927. – № 2. – С. 4-8; Левицький М. До скликання всеукраїнського краєзнавчого з'їзду // К. – 1929. – № 3-10. – С. 1-4; Яната О. Державні завдання краєзнавства // К. – 1928. – № 1. – С. 1-3 та ін.
64. Зайцев Д. Методика краєзнавчої роботи // К. – 1927. – № 3. – С. 2-4.
65. Там само.
66. Там само.
67. Там само. – С. 2-3.
68. Бездрабко В. Методико-теоретичні проблеми на сторінках часопису "Краєзнавство" (1927-1930) // К. – 1995. – № 1-4. – С. 16-18.
68. Криворотченко М. Радянське краєзнавство в умовах соціалістичної реконструкції // Декадник краєзнавства: Зб. статей. – Х.: Рад. школа, 1932. – С. 5.
69. Бездрабко В. Журнал "Краєзнавство" як джерело інформації з історико-краєзнавчих питань // Матеріали и тезисы научной конференции, посвященной 30-летию кафедры историографии, источниковедения и археологии ХГУ (II Астаховские чтения) 1-2 ноября 1994 г. – Х.: Б.и., 1994. – С. 114-115.
70. Статут краєзнавчих товариств // К. – 1927. – №1. – С. 36.
71. Тронько П. Т. Развитие исторического краеведения на Украине: опыт, проблемы, перспективы // Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики. Сб. статей. – К. Наук. думка, 1991. – С. 9.
72. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6-10. – С. 93.
73. Там само
74. Там само.
75. Медведев В. А. Развитой социализм: Вопросы формирования общественного сознания. – М.: Политиздат, 1980. – С. 86.
76. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К.: Логос, 1995. – С. 350.
77. Загальні підсумки // Бібліотечний журнал. – 1925. – №3. – С. 22
78. Заремба С. З. Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К.: Логос, 1995. – С. 346-348.
79. Лазарис А. 1-а Всеукраїнська конференція краєзнавства // Шлях освіти. – 1925. – №5-6. – С. 254.
80. Іваницький В. Ф. Підготування наукових робітників у галузі бібліотекознавства та бібліографії // Бібліотечний збірник. – 1927. – № 3. – Ч.2. – С. 93-105.
81. Отамановський В. Д. Бібліографія краю ("топобібліографія"), як одне з основних завдань наукової бібліотеки, та організація топобібліографічної праці на Україні // Бібліотечний збірник. – 1926. – № 1. – С. 78-81; Постернак С. Стан і перспективи

- наукової праці на Україні та погодження її з працею наукових установ СРСР // *Життя й революція*. – 1925. – №2. – С. 37-39; *Ясинський М.* Чергова краєзнавча робота бібліотек // *Зоря*. – 1925. – №1. – С. 21-22; *Його ж.* Реальні можливості бібліотек в краєзнавчій роботі // *Зоря*. – 1925. – №5. – С. 20-21; *Його ж.* Краєзнавча робота Всенародної бібліотеки // *Зоря*. – 1925. – №5. – С. 23-25; *Його ж.* Створення в наукових бібліотеках України краєзнавчих осередків і організація бібліографії продуктивних сил / *Бібліотечний збірник*. – 1926. – № 1. – С. 68-78; *Його ж.* Головні моменти з історії української бібліографії // *Бібліотечний збірник*. – 1927. – № 3. – С. 8-34 та ін.
82. *Заремба С. З.* Українське пам'яткознавство: історія, теорія, сучасність. – К.: Логос, 1995. – С. 353.
83. Там само. – С. 350.
84. *Козаченко А.* Краєзнавча бібліографія. Бібліотечка для початкуючого краєзнавця // К. – 1927. – № 1. – С. 32.
85. Там само. – С. 32-34.
86. *Зайцев Д.* Бібліотека краєзнавця-натураліста // К. – 1928. – № 6-10. – С. 83-87.
87. Звіт Українського комітету краєзнавства на 1 січня 1929 року // К. – 1928. – № 6-10. – С. 94.
88. *Козаченко А.* Організація бібліографічної роботи в краєзнавчих осередках // К. – 1927. – № 3. – С. 11-15.
89. *Козлов В. Ф.* Вопросы исторического краеведения в журнале “Советское краеведение” (1930–1936) // *Историческое краеведение в СССР: вопросы теории и практики: Сб. статей*. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 49.
90. *Дубняк К.* Вивчення продуктивних сил і краєзнавство // К. – 1927. – № 1. – С. 5-9; *Його ж.* Підвищення врожайності і краєзнавство // К. – 1928. – № 6-10. – С. 1-4 та ін.
91. *Закревська Г.* Мінеральна сировина Київської округи // К. – 1928. – № 6-10. – С. 33-45.
92. *Козубовський Ф.* Геологічні досліді на Коростенщині // К. – 1928. – № 5. – С. 11-18.
93. *Лавренко Є.* Рослинність цілинних степів України і їх охорона // К. – 1928. – № 6-10. – С. 20-32; *Лавренко Є., Погребняк П.* Лісові пам'ятки природи на Україні та їх охорона // К. – 1929. – № 3-10. – С. 10-30.
94. *Рудницький С.* Радянська туристика: Одна з підойм краєзнавства // К. – 1928. – № 2-3. – С. 8-13.
95. *Фещенко А.* Корсунські острови та їх околиця // К. – 1928. – № 4. – С. 13-19; *Якуша Я.* Територія Дніпрових порогів (географічний нарис) // К. – 1928. – № 2-3. – С. 22-45 та ін.
96. *Кравченко В.* Легенди і перекази волинського села // К. – 1929. – № 3-10. – С. 48-57.
97. *Фуклев [М.]* Прислів'я та приказки в трудовому процесі болгарських колоній Мелітопольщини // К. – 1928. – № 1. – С. 13-15.
98. *Занфірова Н.* З побуту Кременчуччини (с. Куцеволівка) // К. – 1928. – № 4. – С. 29-32; №5. – С. 18-25; *Його ж.* Казки та оповідання села Куцеволівка (Кременчуччина) // К. – 1929. – № 3-10. – С. 58-69.
99. *Сав'як І.* Чинбарство м. Новомосковська: історично-економічний нарис // К. – 1927. – № 2. – С. 21-26; *Соловей Д.* З нотаток подорожнього // К. – 1927. – № 3. – С. 24-25; *Червяк К.* Килимарство на Коростенщині // К. – 1929. – №3-10. – С. 13-44; *Устенко М.* Ознаки цехового побуту в с. Дибинцях на Білоцерківщині // К. – 1930. – № 1-5. – С. 60-62.
100. *Горват М.* До справи відродження шовківництва на Харківщині // К. – 1929. – №1-2. – С. 44-48; *Молоків-Журський П.* Кременчуцька беконна фабрика // К. – 1928. – №2-3. – С. 14-22; *Тисаревський С.* Вимерлі та вимираючі звірі Лубенщини // К. – 1928. – №1. – С. 10-13 та ін.
101. *Ворожбит Г.* До справи вивчення причин дитячої смертності на селі (з анкетой) // К. – 1929. – № 1-2. – С. 4-9.
102. *Пашківський А.* Спроба опису деяких діалектовідмін на Білоцерківщині // К. – 1928. – № 6-10. – С. 52-56; *Його ж.* “Блатні” слова в обихідці білоцерківської шкільної молоді // К. – 1929. – № 3-10. – С. 74-77.
103. Випис із протоколу 239/129 малого засідання Президії ВУЦВК від 14 грудня 1923 р. // ЦДАВО України. – Ф. 413. – Оп.1. – Спр. 2. – Арк.58.
104. Постановлення... // Первое Всеукраинское совещание по работе среди национальных меньшинств 8-11 января 1927 года. – Х: Б.и., 1927. – С. 180-215.
105. *Рихлік Є.* Кабінет нацмен // Вісті ВУАН. – 1930. – №2. – С. 40.
106. *Ялі С.* Краєзнавча робота нацменшостей // К. – 1927. – № 1. – С. 16-17; *Його ж.* До справи вивчення грецького населення на Україні // К. – 1927. – № 2. – С. 30-33; *Його ж.* До історії грецької колонізації на Україні (в зв'язку з 150-ми роковинами переселення греків з Криму на Азовське узбережжя) // К. – 1928. – № 6-10. – С. 57-68; *Його ж.* З наслідків здійснення національної політики в АМСРР // К. – 1929. – № 1-2. – С. 49-58 та ін.
107. *Геринович В.* Вірмени в Кам'янці // К. – 1928. – № 1. – С. 20-25; *Його ж.* Євреї в Кам'янці (до історії заселення Кам'янецьчини) // К. – 1929. – № 3-10. – С. 44-48.
108. *Геринович В.* Кам'янець на Поділлі // К. – 1930. – № 1-5. – С. 8-16.
109. *Лутай Ф.* До історії заснування села Жеребця на Запоріжжі та заселення Жеребецького району (по матеріалах для історично-статистичного опису, зібраних на підставі церковного архіву Миколаївської церкви с. Жереб-

- ця) // К. – 1927. – № 3. – С. 23-27; Соловей Д. Село Кишинька (Кременчуцька округа) // К. – 1930. – № 5. – С. 36-53; Тарновський Д. До історії заселення річки Вовчої // К. – 1928. – № 4. – С. 25-28 та ін.
110. Бездрабко В. Досвід історіографії з актуальних питань краєзнавчої педагогіки / / Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Зб. праць молодих вчених. – Х.: Б.в., 1998. – Вип. 3. – С. 15.
111. Бездрабко В.В. ХІНО та журнал “Краєзнавство” // Українська періодика: історія та сучасність. Матеріали ювіл. наук. конф., присвяченої 70-річчю багатотиражної газети “Харківський університет” – Х.: Вид-во Харк. ун-та, 1998. – С. 31-38.
112. Зайцев Д. Краєзнавство і шкільний програм // К. – 1927. – № 1. – С. 9.
113. До управління науковими установами УРСР від УКК // ЦДАВО України. – Ф. 166. – Спр. 434. – Арк. 78.
114. Волинська округа // К. – 1927. – №1. – С. 24; Геринович В. Кам’янецька оруга // К. – 1927. – №1. – С. 27; Зеленський І. Лубенський педтехнікум // К. – 1928. – № 6-10. – С. 49; Ізюмська округа // К. – 1927. – №1. – С. 25; Лубенська округа // К. – 1927. – №1. – С. 26; Молоків-Журський [П.] Кременчуччина // К. – 1928. – №2-3. – С. 48; Молоків-Журський П. Кременчуцька округа: Рік праці Кременчуцького краєзнавчого товариства // К. – 1928. – №6-10. – С. 74; Одеська округа // К. – 1927. – №1. – С. 30 та ін.
115. Ковалівський П. “Краєзнавство”: щомісячний орган Українського комітету краєзнавства. Ч.ч. 1. та 2. 1927 рік // Червоний шлях. – 1927. – №9-10. – С. 241.
116. Краєзнавство: [Бібліографія] // Погода й життя. – 1927. – №.5-6. – С. 91.
117. Павлов-Сильванский Н. Новый этап в развитии краеведческого движения на Украине // Известия ЦБ краеведения. – 1927. – №5. – С. 152.
118. Дложевський С. “Краєзнавство”: щомісячний орган Українського комітету краєзнавства; Харків, №№1, 2, 3, 1927 // ЕВ. - 1928. – Кн. 6. – С. 115-117.
119. Там само. – С. 116.

Summary:

The young researcher investigates the original aspect of Ukrainian historical and ethnographical movement of the 20-30 of the 20 century. She shows the activity of the Ukrainian Ethnographical Committee, its periodical “Regional geography” in the working out of scientific and methodological principles of organisation of regional geographical movement. This most valuable terminological aspect of periodicals of that time.

Key words: Ethnographical Committee, all-Ukrainian conference, the scheme of organisation, methodical management, functional activity, historical method of heuristic, bibliography.

